

nelkurmay Başkanı Agim Çeku arasında varılan anlaşmaya göre Kosova Kurtuluş Ordusu lağvedilip Kosova Muhafız Birliği (TMK) adı altında resmîleştirildi. Kosova'nın geçici mahallî hükümeti Hashim Thaçi başkanlığında kuruldu. Ocak 2000'de Avrupa Birliği tarafından Kosova için kurulan Kosova'da Birleşmiş Milletler Muvakkat Sivil Yönetimi (UNMIK) hükümeti başkanı Bernard Kuşner hem bu mahallî hükümeti hem de müesseselerini lağvet-ti ve bütün yetkiler Kosova'da Birleşmiş Milletler Muvakkat Sivil Yönetimi hükümetine bırakıldı. 28 Ekim 2000'de Kosova'da Birleşmiş Milletler Muvakkat Sivil Yönetimi tarafından Kosova'da ilk olarak belediye seçimleri düzenlendi. 17 Kasım 2001'de parlamento seçimleri yapıldı, her iki seçimde de İbrahim Rugova'nın başkanlığındaki Kosova Demokrat Birliği (LDK) galip geldi, İbrahim Rugova yeniden Kosova başkanı seçildi.

Günümüzde Balkan yarımadasının ortasında kuzeybatıdan güneydoğuya doğru uzanan Kosova'nın yüzölçümü 10.877 km² olup başşehri Priştine'dir (Priştinë). Kuzeydoğu ve doğusunda Sırbistan, kuzeybatısında Sancak, batıda Karadağ ve Arnavutluk, güneyde Makedonya ile sınırlanmaktadır. 2.500.000'e yakın nüfusu olan Kosova halkının çoğunluğunu Arnavutlar oluşturur. Arnavutlar'ı Sırp-lar ve Türkler takip eder; ayrıca Boşnak, Hırvat

1999 savaşında Gjakova'da (Kosova) Sırp-lar tarafından tahrip edilen tarihî Hadum Camii'nin son cemaat yeri

ve Rom (Çingene) milletleri de vardır. Avrupa'da maden zenginliğiyle meşhur olan Kosova, Tito Yugoslavyası döneminde linyit kömürü ile Yugoslavya'nın % 58 rezervlerini temin etmekteydi. Kurşun, çinko, nikel, gümüş, altın yatakları yanında galium, germanium, talium, demir, bakır, mangan gibi maden zenginlikleri de mevcuttur. En meşhur maden ocakları Trepça, Tregu i Vjetër, Novobërdo ve Ajvali'dir.

Kosova'da hem Osmanlı döneminde hem Osmanlı sonrası dönemde yaptırılmış İslâm tarihi ve vakıf sanat eserleri mevcuttur. Osmanlı dönemine ait tesbit edilebilen vakıf eserlerinin sayısı 359'dur (Yüksel, s. 45). Bu eserlerin dağılımı şöyledir: 215 cami ve mescid, on beş medrese, yirmi altı mektep, yirmi dört tekke, kırk iki han, dokuz hamam, on bir köprü, dokuz türbe, iki imaret, bir kale, bir çeşme, dört saat kulesi. Söz konusu yapılar uzun zaman bir onarım görmediğinden bakımsızdır ve savaştan önce-sine kadar (1998) yetmişten fazlası gelebilmiştir. Savaş esnasında bu tür eserle-rin büyük bir kısmı sistematik bir şekilde Sırp-lar tarafından tahrip edilmiştir. Kosova Diyanet İşleri Başkanlığı'nın verdiği bilgilere göre savaş sırasında 218 cami, dört medrese, üç tekke, bir hamam ve yetmiş beş dükkân yakılmış veya yıktırılmıştır. Bunların içinde Priştine'deki Ramazaniye Camii (1470), İpek'teki Çarşı Camii (1470), Defterdar Mehmed Efendi Camii (1570), Kurşunlu Cami (1577), İpek'teki şehir hamamı ve eski Osmanlı Çarşısı, Gjakova'daki Hadum Camii ve Kütüphanesi (1592) gibi vakıf eserleri bulun-maktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

- Milovan Obradović, *Agrarna Reforma i Kolonizacija na Kosovu (1918-1941)*, Priştina 1981, tür.yer.; Skender Rizaj, *Shqiptarët dhe Serbët në Kosovë*, Priştinë 1991, s. 9-145; Muhammet Pirraku, *Ripushtimi i Kosovës (Shtatori 1944-Korrik 1945)*, Tiranë 1994, tür.yer.; Ha-kif Bajrami, *Dëbimi dhe Shpërngulja e Shqiptarëve në Turqi (Dokumente)*, Priştinë 1996, tür.yer.; a.mlf., *Kosova-njëzetë shekuj të identitetit të saj*, Priştinë 2001, s. 59-149; Muham-med Aruçi, "Eski Yugoslavya-II", *Günümüz Dünya-sında Müslüman Azınlıklar*, İstanbul 1998 (III. Kutlu Doğum İlmî Toplantısı, Tebliğ-ler), s. 171-196; Mehmet İbrahimgil, "Eski Yu-goslavyya-I", a.e., s. 153-168; Harrilla Kola, *Ge-nocidi Serb Ndaj Shqiptarëve në Viset e Tyre Etnike në Jugosllavi 1941-1967*, Tiranë 2000, tür.yer.; Jusuf Osmani, *Kolonizimi Serb i Koso-vës*, Priştinë 2000, s. 24-97; Sabri Bajgora v.dğr., *Barbaria Serbe ndaj Monumenteve Islame në Kosovë (Shkurt'98-Qershor'99)*, Priştinë 2000, s. 5-312; Abdullah A. Bytyçi, *Terrori Shtetëror dhe Gjenocidi Serbo-Malazias në Kosovë 1878-1991*, Priştinë 2001, s. 51-166; Blerim Shala, *Vitet e Kosovës 1998-1999*, Priştinë 2001, tür.yer.; İljaz Rexha, "Slavizimi i Onomastikës së Vendbanimeve Mesjetare Arbane në Arealin e Dukagjinit (Sipas Defte-rëve Osmane)", *Vjetar*, Priştinë 2001, s. 39-98; Gazmend Zajmi, "Historical Continuity of the Question of Kosova", *Kosova*, sy. 1, Tiranë 1993, s. 15-18; Hivzi Islami, "Kosova's Demo-graphic Ethnic Reality and the Targets of Ser-bian Hegemony", a.e., sy. 1 (1993), s. 29-34; Za-mir Shtylla, "The Forced Deportation of Alba-nians from Kosova and Other Territories Be-tween the Two World Wars (1919-1941)", a.e., sy. 3 (1994), s. 19-22; Ali Hadri, "The Albanian League of Prizren (1878-1881)", a.e., sy. 5 (1995), s. 7-9; Esat Stavileci, "The Projection of the Independence of Kosova", *Kosova Law Review*, I/1, Priştinë 1996, s. 19-40; Kosovka Ristiç, "Kosovo", *Enciklopedija Jugosllavije*, Zagreb 1962, V, 334-335; "Kosova", *Fjalor En-ciklopedik Shqiptar*, Tiranë 1985, s. 534-541; "Kosovska Bitka", *Hrvatski Leksikon*, Zagreb 1996, I, 627; "Kosova", *Fjalor Enciklopedik*, Tiranë 2002, s. 387-389.

MUHAMMED ARUÇI

KOSOVA SAVAŞLARI

Türkler'in

Balkanlar'da hâkimiyetini sağlayan,
ilki 791 (1389), diğeri 852'de (1448)
yapılan iki savaş.

Çirmen savaşıyla (1371) Balkanlar'a doğru ilerlemeye başlayan Osmanlılar'ın bu kesimde XX. yüzyılın başlarına kadar sürecek olan hâkimiyetlerinin iki önemli dönüm noktasını oluşturan bu savaşlar aynı yerde yapıldığı için kaynaklarda I ve

Priştine'de Sultan Murad (Çarşı) Camii - Kosova

II. Kosova savaşları olarak anılır. Bunların her ikisinde de müttefik birliklerle karşı karşıya gelinmiş olup ilkinde Sırp, ikincisinde Macarlar öncülük yapmıştır. Bir meydan muharebesi özelliği taşıyan savaşlardan özellikle I. Kosova Savaşı, ikincisine göre gerek sebepleri gerekse oluş şekli ve sonuçları itibarıyla ön plana çıkmış, çeşitli tartışmalara yol açmış ve Sırp tarihçiliği açısından millî bilinci hazırlayan bir dayanak noktası olarak görülmüştür.

I. Kosova Savaşı. Osmanlılar'ın Rume-
li yakasına ilk geçişleri sırasında Balkan-
lar'da Stephan Duşan'ın kurduğu devlet
1355'te onun ölümüyle parçalanmış ve
bu yörede bağımsız feodal prenslikler or-
taya çıkmıştı. Bunlardan biri olan ve Mo-
rova nehri civarında hâkimiyet kuran Sırp
Kralı Lazar, 1371'de Duşan'ın oğlu ve ha-
lefi Kral Uroş'un ölümü üzerine giderek
sivrildi ve Sırbistan'da önemli bir güç oda-
ğı haline geldi. Ancak Çirmen zaferinden
sonra I. Murad'ın baskısı karşısında onun
hâkimiyetini kabul etmek zorunda kaldı.
Son yapılan incelemeler, onun Osmanlı va-
sallığından ayrılarak Bosna Kralı Tvrtko ve
diğer bazı despotlarla Osmanlılar aley-
hinde bir ittifak kurduğu ve birlikte ha-
reket etme çabası içinde bulunduğu yo-
lundaki bilgilerin tartışmalı olduğunu or-
taya koyar. Genel olarak kaynaklar, I. Mu-
rad'ın Lazar üzerine yürüyüp Kosova'da
onunla çarpışmasını 790'da (1388) Os-
manlı birliklerinin Ploçnik'te yenilgiye uğ-
ramasına bağlar. Buna karşılık Niş'in ku-
zeybatısındaki Ploçnik'te Osmanlı ordusu-
nun karşılaştığı Sırp ile küçük bir ça-
tışmaya girdiği ve hemen ardından 1386
Ekim sonlarında Niş şehri ele geçirdiği,
1388'deki yenilginin sebep gösterildiği
savaşın Bleka'da Bosna Kralı Tvrtko ile ya-
pıldığı, bunun üzerine I. Murad'ın Lazar
ile Tvrtko arasında gizli bir iş birliği oldu-
ğu zannına kapılarak doğrudan Lazar'ın
üstüne yürüdüğü ileri sürülür (Reinert,
Osmanlı Beyliği, s. 183-230). Bununla bir-
likte kaynakların tahlili, Lazar ile Tvrtko
arasında Osmanlı karşıtı bir ittifak oluş-
turulduğunu gösterir. I. Murad'ın bu ha-
reketi, bir vasalın alenî isyanına karşı bir
hareketten ziyade Osmanlı sınırlarında baş
göstermesi muhtemel bir tehlikenin
ortadan kaldırılmasına yönelik olmalıdır.
I. Murad'ın Kosova ovasına yürüdüğü sı-
rada Lazar onu karşılamak üzere değişik
milletlerden savaşçıların da yer aldığı or-
tak birliklerini toplamıştı. Sırp, Bosna,
Hırvat, Arnavut, Bulgar, Macar, Çek as-
kerlerinden oluşan müttefik kuvvetleriyle

vasal hale gelmiş olan Anadolu beylikleri,
Makedonya'dan Kral Marko, Bulgaris-
tan'dan Kostantin Dejanović'in askerleri-
nin de yer aldığı Osmanlı ordusu Kosova
ovasında karşı karşıya geldi. Osmanlı or-
dusunun asker sayısı kaynaklarda genel-
likle çok abartılı olarak verilir. Muhteme-
len iki tarafın kuvvetleri birbirine denk
olup karşılıklı olarak asker sayısı 30.000'i
biraz geçiyordu. Savaşın tarihi de tartış-
malıdır. Batı kaynaklarında 15 Haziran
1389 (19 Cemâziyelâhir 791) tarihi genel
olarak kabul görmekle birlikte bunun eski
takvime dayalı olması sebebiyle 28 Hazi-
ran'a rast geldiği üzerinde de durulmak-
tadır. Savaş düzeni hakkında Osmanlı
kaynaklarında yer alan bilgiler karışık-
tır. Osmanlı ordusunun merkezinde padişah
ve yeniçeriler, sağ kolda Şehzade Baye-
zid, sol kolda Anadolu beylikleri askerle-
riyle Şehzade Yâkub bulunuyordu. Sırp
ise Lazar merkezde, sağda damadı Vuk
Branković, solda Bosna Kralı Tvrtko'nun
askerleri yer alacak şekilde yerleşmiş-
lerdi.

Savaşın cereyan tarzı ve safhaları hak-
kında kaynaklarda yer alan bilgiler çeşitli
tartışmalara yol açmıştır. Ancak genel
olarak yapılan tahliller Osmanlı ordusu-
nun savaş meydanında müdafaada kal-
dığını, süvari gücüne sahip Sırp müşterek
ordusunun saldırıyı gerçekleştirdiğini or-
taya koyar. Özellikle Enverî, ağır süvari
hücumundan ve bunların okçular vasıta-
sıyla dağıtıldığından söz eder. Mücadele
üç safhada cereyan etmiştir. Bunlar Sırp-
lar'ın ilk saldırının ardından dağılması,
Sırp Despotu Vuk Branković'in ve Bosna
Kralı Tvrtko'nun çekilmesi ve savaşın son
bölümlerinde I. Murad'ın ve Lazar'ın ölü-
mü hadiseleridir. Sırp kaynakları, savaş
sırasında Vuk Branković'in ihanet ederek
Lazar'ı yalnız bıraktığını yazar. Bir Katalan
kaynağı ise Branković'in Lazar'ın ölümün-
den sonra krallığının başına geçmek için
süratle savaş meydanından ayrıldığını
belirtmektedir. Bu sebeple Branković'in
ihanetiyle Osmanlı galibiyetinin ortaya
çıktığı iddiası bu son muteber kaynak
çerçevesinde anlamsızlaşmaktadır. Bran-
ković, hem Lazar'ın ölümü hem de ordu-
nun bozulması sebebiyle geriye çekilmek
durumunda kalmıştır. Ayrıca muhteme-
len ne o ne de yine geri çekilen Bosna Kralı
Tvrtko, I. Murad'ın şehid düştüğünden
haberdardı.

Osmanlı kaynakları Neşrî dışında ge-
nellikle I. Murad'ın ölümü olayına odak-
lanmıştır. Neşrî, savaş hakkında oldukça

ayrıntılı bilgi vermekle birlikte savaşın
seyrini karıştırmış görünmektedir. Ancak
efsanelere boğulmuş olan Sırp kaynakla-
rına nisbetle en kullanışlı olanıdır. Osman-
lı kaynaklarında önce I. Murad'ın suikasta
kurban gittiği, ardından da yakalanmış
olan Lazar'ın öldürüldüğü belirtilir. Onla-
ra göre I. Murad, bir ara etrafında çok az
asker bulunduğu halde dolaşırken yerde-
ki yaralılardan biri ona bir isteği oldu-
nu söyleyip yaklaşıma izni almış ve gizle-
diği hançerle onu yaralayıp ölümüne se-
bep olmuştur. Diğer kaynaklardan ayrı-
lan Enverî ise I. Murad'ı hançerleyen Mi-
loş'un daha önce sultanın kulları arasın-
da bulunurken sonradan kaçıp Hristiyan-
lığa dönen bir Sırp beyi olduğunu yazarak
onun I. Murad tarafından tanınması se-
bebiyle yanına yaklaşabildiğini ifade eder.
Sırp ve diğer Batı kaynakları olayı tertipli,
önceden planlanmış bir saldırı olarak gör-
me eğilimindedir. Soylu bir fedai grubu
aralarında anlaşılmışlar, bunların içinde
yer alan ve bazı kaynaklarda Macar asıllı
olduğundan söz edilen Miloş saldırı sıra-
sında mızrakla Murad'ı yaralamış ve ölü-
müne yol açmıştır. İnandırıclıktan uzak
olan bu bilgi epik bir hikâyeye dönüşerek
Sırp mitolojisinde önemli bir yer edinmiş-
tir. Bu konuda, I. Murad'ın yanındakilerin
savaşın kazanıldığı garantisini gördükten
sonra savunmayı gevşettikleri ve bu sı-
rada padişahın ya tertipli ya da münferit
bir suikast sonucu hayatını kaybettiği
sonucuna ulaşılabilir. Ayrıca olayda, Sırp
Despotu Vuk Branković ile gizlice anlaşıp
ve kendine taht yolunu açmak isteyen
Yıldırım Bayezid'in parmağı olduğu iddi-
ası ise bir senaryodan ibarettir. Yıldırım
Bayezid'in amansız düşmanı olan Kadı
Burhâneddin adına yazılmış *Bezm ü
Rezm* adlı eserde yer alan imalı bir ifade-
den hareketle böyle bir sonuca ulaşmak,
kaynağın Osmanlı karşıtı bir çevreye ait
olduğunu hesaba katmamaktan kaynak-
lanmış olmalıdır. Öte yandan Lazar'ın da
Murad'ın uğradığı suikast sonrasında öl-
dürülmüş olduğu açıktır.

Bazı Sırp kaynaklarında bu savaş bü-
yük bir Sırp zaferi olarak nitelendirilir,
hatta modern Sırp literatüründe de bu
iddia yer edinmiştir. Daha temkinli olan-
lar ise savaşın galip ve mağlûbunun bu-
lunmadığı görüşündedir. Bosna Kralı
Tvrtko'nun Floransalı senyörlere yazdığı
mektupta savaşı Türkler'e karşı kazanıl-
mış büyük bir zafer olarak müjdelemesi,
muhtemelen onun savaş sonucunu bek-
lemeden bozgunluk emareleri görüldü-
ğünde savaş alanından çekilmesi ve çok

sonra padişahın ölüm haberini alınca da bunu büyük bir başarı olarak görmesinden kaynaklanmıştır. Aslında bu tür haberlerin ortak noktası I. Murad'ın vefatı olup bu durum büyük bir zafer olarak anlaşılmış ve nakledilmiş olmalıdır. Halbuki kesin askerî başarısının Osmanlılar tarafından kazanıldığını 1411'de Lazar'ın oğlunun yanında bulunan Kostantin açık bir dille belirtmektedir.

I. Kosova Savaşı Sırp tarihçiliğinde çok önemli bir yere sahiptir. Sırp milliyetçiliğinin en popüler efsanesini oluşturur. Bu felâkete dayalı millî efsane Sırp benliğinin teşekkülünde önemli bir rol oynamış, zengin bir destanî kahramanlık edebiyatı oluşmuştur. 1989'da dönemin Sırp Lideri Slobodan Milošević önderliğinde Kosova ovasında tertiplenen ve daha sonra Yugoslavya'nın dağılmasına yol açan olayların bir bakıma başlangıç noktasını teşkil eden I. Kosova Savaşının 600. yıldönümü töreni bunun bir göstergesidir. Savaşın Osmanlılar açısından önemi yerli feodal beylerin direnişinin kırılması, güneye doğru inme imkânını ve Kuzey Sırbistan'daki hâkimiyetin kapılarının açılmasını sağlamasıdır. Ayrıca uzun vadede Osmanlılar'ın Balkanlar'ın güney kesimine yerleşmelerine, bölgenin sosyal, ekonomik, hatta etnik ve siyasî yapısında önemli değişmelerin meydana gelmesine de zemin hazırlamıştır.

II. Kosova Savaşı. Osmanlılar'ın Balkanlar'a doğru yayılması, bu sırada güçlü bir devlet olarak Orta Avrupa ile Balkanlar arasında bir kalkan durumunda bulunan Macar Krallığı'nı yakından ilgilendirmekteydi. Osmanlı ve Macar orduları arasında ilk ciddi hesaplaşma 848'de (1444) Varna'daki meydan savaşında gerçekleşmiş ve Macarlar bu mücadelede yenilgiye uğramışlardı. Fakat buradaki yenilgi Macarlar'ın Balkan siyasetini sona erdirmeydi, aksine Mohaç'a kadar devam edecek bir süreci başlatmış oldu. Macarlar'ın efsanevi kumandanı ve kral nâibi Janos Hunyadi (Osmanlı kaynaklarında Yanko) Varna'daki yenilginin rövanşı için hazırlıklara başlamış, 1447 yılı başlarından itibaren kendisine yakın olan Tuna boyundaki prensliklerle ittifak oluşturmaya çalışmıştı. Daha önceki savaşta olduğu gibi Türkler'i Balkanlar'dan atmak amacıyla yeni girişeceği mücadeleye bir Haçlı seferi görüntüsü vermek için papaya, Venedik'e, Aragon ve Napoli krallıklarına başvurmuşsa da bunlardan olumlu bir cevap alamamıştı. Bu sırada iç problemlerini

halledip Varna savaşında elde ettiği başarının rüzgârıyla muhalif kesimi sindiren II. Murad, Arnavutluk'ta İskender Bey'in isyanı ile ilgilenmekteydi. Osmanlı ordusu 852 Cemâziyelevvelinde (Temmuz 1448) Arnavutluk'ta bulunuyordu ve Kocacık Hisarı'nın zaptından sonra Akçahisar (Kruya) kuşatmasıyla meşguldü. Hunyadi'nin İskender Bey ile de temas kurduğu ve onunla birleşmek üzere harekete geçtiği de belirtilir.

Topladığı 30-35.000 kişilik kuvvetle Balkanlar'a inen Hunyadi'nin ordusunun esasını Macarlar oluşturmuyordu. Ayrıca 8000 askerden ibaret bir Eflak gücü de kendisine katılmıştı. Yine Alman ve Çekler'den oluşan paralı askerler de vardı. Hunyadi, Sırp Despotu Djuradj Branković ile de temas kurmak istedi, ancak Sırp despotu buna yanaşmadığı gibi onun topraklarından geçmesine izin vermeyeceğini de bildirdi. Bunda ikisi arasında eskiye dayanan bir gerginlik kadar Osmanlı baskısı da etkili olmuştu. Buna rağmen Hunyadi eylül ayı sonlarında Sırp topraklarına girdi ve Morava vadisine yöneldi. Arnavutluk seferinde iken onun hareketini öğrenen II. Murad, kuvvetlerini Sofya'da toplayarak Macar kuvvetlerini karşılamak üzere Kosova ovasına doğru ilerledi. Kaynaklarda Osmanlı ordusunun mevcudu hakkında abartılı rakamlar vardır. Macar kuvvetlerine göre nisbî bir fazlalığı olan Osmanlı ordusunun asker sayısı en iyimser tahminle 50.000 dolayında olarak gösterilebilir. Hunyadi'nin ordusu çok iyi donanmış ve son derece düzenli birliklerden oluşuyordu. En büyük gücü Varna'da olduğu gibi ağır zırhlı süvariler teşkil ediyordu, hafif süvari sayısı da fazlaydı. Her birinde ikişer neferin bulunduğu, üzerinde bir topun yer aldığı ve sayıları kaynaklara göre 800-2000 arasında değişen savaş arabaları ordunun en önemli vurucu gücüydü. Osmanlılar ise öncekinden farklı olarak sağ kanatta Anadolu, sol kanatta Rumeli süvarileri ve ortada azeb ve yeniçerilerin koruması altında padişahın bulunduğu merkezî güçlerden oluşan bir düzende sıralanmıştı. Yine merkezde süvari hücumlarına karşı kalkanlı ve mızraklı askerlerden oluşmuş bir müdafaa hattı hendek çevresine kurulmuş ve bunun etrafına develer konulmuş, toprak dizilmişti. Savaş 18 Şaban (17 Ekim) Perşembe günü başladı. İlk gün Macar süvarilerinin hücumu gerçekleşti. Her iki taraf birbirinin gücünü anlamaya yönelik çarpışmalarda bulundu. Osmanlılar Anadolu askerinin yer aldığı kolu sa-

vaşa sokmadılar ve dinlendirdiler. Ertesi gün süvari saldırısı sabahleyin tekrar başladı, bunlar yeniçerilerin tuttuğu orta hatta kadar geldiler ve burada durduruldular. Macarlar hattı yardılsa da yeniçeriler çekilmeyip bunların etrafını çevirdiler ve arkadan destek almalarını önleyip imha ettiler. Dinlenmiş Osmanlı kuvvetleri de Macar ordusunun sol kolunu çembere alarak bozguna uğrattı. Eflak kuvvetleri ise savaş meydanını terketti. Üçüncü günü Macar ordusundan eser kalmamıştı. Savaşa bizzat katılmış olan Osmanlı tarihçisi Âşıkpaşazâde, fazla ayrıntı vermemekle birlikte iki günlük muharebede Macar ordusunun önemli kumandanlarının savaş meydanında kaldığını, çoğunun esir alındığını ve Hunyadi'nin kaçtığını belirtir. Neşrî ise savaşın oluş şekline çok ikinci gün yapılan mücadeleyi ayrıntılı olarak aktarır. Bu arada yarım için gelen İskender Bey ancak savaşın sonunda yetişebilmiş ve mağlûbiyet haberi üzerine geri çekilmişti. Hunyadi ise savaş arabalarının koruması altında savaş meydanından uzaklaşmış, daha sonra kuzeydeki topraklarına dönerken Sırp'lar tarafından esir alınmış, fakat sonra serbest bırakılmıştır.

II. Kosova Savaşı, Macarlar'ın Balkanlar'daki etkisinin bir bakıma sonunu oluşturdu. Buna karşılık Osmanlı hâkimiyetinin sarsılmazlığını pekiştirdi. Eflak üzerindeki Macar nüfuzu sarsıldı ve bu keşimde Osmanlılar öne çıkmaya başladı. Ayrıca Varna savaşıyla birlikte burada kazanılan başarı, ileride Balkanlar'da oluşması muhtemel yeni bir ittifak ve askerî yardım engelleyici bir etki yaparak İstanbul'un fethini daha yakın hale getirdi.

BİBLİYOGRAFYA :

- I. Kosova Savaşı: Enverî, *Düstûrnâme*, s. 85-87; Esterâbâdî, *Bezm ü Rezm* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1990, s. 354; Ahmedî, *Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân* (haz. Çiftçioglu N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri I* içinde), İstanbul 1949, s. 20; Âşıkpaşazâde, *Târih* (Atsız, s. 133-134; Neşrî, *Cihannümâ* (Unat), II, 240 vd.; M. Braun, *Kosovo. Die schlacht auf dem Amsel-felde in geschichtlicher und epischer Überlieferung*, Leipzig 1937; G. Škrivanić, *Kosovska Bitka (15 June 1389)*, Cetinje 1956; R. Mihaljčić, *Lazar Hrebeljanović. Istorija, Kult, Predanje*, Beograd 1984, tür.yer.; T. Emmert, *Serbian Golgotha, Kosovo 1389*, New York 1990; Skender Riza, *Shqiptarët dhe Serbët në Kosovë*, Prishtinë 1991, s. 40-50; Kosovo: *Legacy of a Medieval Battle Between Cross and Crescent*, Minneapolis 1991; I. Kosova *Zaferi'nin 600. Yıldönümü Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1992; Stephen W. Reinert, "A Byzantine Source on the Battles of Bileça (?) and Kosovo Polje", *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V. L.*

Ménage (ed. C. Heywood – C. Imber), İstanbul 1994, s. 249-272; a.mlf., “Niş’ten Kosova’ya: I. Murad’ın Son Yıllarına İlişkin Düşünceler”, *Osmanlı Beyliği: 1300-1389* (trc. Gül Çağalı Güven v.dğr.), İstanbul 1997, s. 183-230; N. Malcolm, *Kosova: Balkanları Anlamak İçin* (trc. Özden Arkan), İstanbul 1999, s. 86-111; Hakîf Bajrami, *Kosova-Njêzetë Shekuj te Identitetit të Saj*, Prishtinë 2001, s. 31-43; N. Radojčić, “Die griechischen Quellen zur Schlacht am Kosovo Polje”, *Byzantion*, VI, Bruxelles 1931, s. 241-246; A. Olesnecki, “Turski izvori o Kosovskom boju.”, *Glasnik Srpskog Naučnog Društva*, XIV/8 Skopje 1934, s. 59-98; Salih Trako, “Bitka na Kosovu 1389, Godine u istoriji Idrisa Bitlisija”, *POF*, XIV-XV (1969), s. 329-351; Mihailo J. Dinić, “Kosovska Bitka”, *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb 1962, V, 335-337.

II. Kosova Savaşı: Âşıkpaşazâde, *Târih* (Atsız), s. 186-188; Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 121-123; Bihîştî Ahmed Sinan Çelebi, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, British Museum, Add. Or. ms. 7869, vr. 136^b-140^b; Neşrî, *Cihannümâ* (Unat), II, 659-675; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 446-450; Danişmend, *Kronoloji*, I, 221-222; L. Elekes, *Hunyadi*, Budapest 1952, s. 368-381; Halil İnalçık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*: I, Ankara 1954, s. 109; N. Malcolm, *Kosova: Balkanları Anlamak İçin* (trc. Özden Arkan), İstanbul 1999, s. 119-122; G. Agoston, “XV ve XVI. Asırlarda Büyük Meydan Muharebelerinde Uygulanan Strateji ve Taktikler, Müzakere”, *XV ve XVI. Asır Türk Asrı Yapan Değerler*, İstanbul 1999, s. 93-94.

FERİDUN EMECEN

KOSTANTİNE

(قسطنطينية)

Cezayir’in
üçüncü büyük şehri.

Başşehir Cezayir’in doğusunda yer alan Kostantîne (Kosantîne; Constantine, Konsantin), Kartacalılar tarafından Rummel vadisinde ve savunmaya elverişli bir mevkiye Cirta adıyla kurulmuştur; bugünkü adı, 311 yılında geçirdiği büyük yıkımdan sonra burayı tekrar imar eden Roma İmparatoru Büyük Constantinus’tan gelmektedir.

442-533 yılları arasında Vandallar’ın ve ardından Bizanslılar’ın hâkimiyetinde bulunan Constantine, VII. yüzyılın sonlarında müslümanlar tarafından fethedilerek Kayrevan’da oturan İfrîkiye valisine bağlandı. 182-396 (798-1006) yılları arasında Ağlebîler’in ve arkasından Fâtımîler’in idaresi altına giren şehir 462 (1070) yılı civarında Hilâlîler’in, kısa bir süre sonra Hammâdîler’in ve 547’de (1152) Muvahhidler’in eline geçti. Coğrafyacı Ebû Ubeyd el-Bekrî (ö. 487/1094), Kostantîne’nin bu dönemlerde çok iyi korunan büyük ve kalabalık bir şehir olduğundan, Şerîf el-İd-

rîsî de (ö. 560/1165) çarşı ve pazarlarındaki mal bolluğundan, halkının zenginliğinden ve buradaki imar faaliyetlerinden bahseder.

Vezir Ebû Zekeriyâ Yahyâ el-Hafsî’nin 627 yılı başında (Aralık 1229) Muvahhidler’e karşı bağımsızlığını ilân etmesinin ardından Hafsîler’e geçen Kostantîne’nin idaresi hânedandan bir emîre verildi. Ancak zaman zaman burada valilik yapan kimselerin bağımsızlık ilân etmesiyle veya başka bir sultana bağlanmasıyla hâkimiyetin kaybedildiği görülür. 709-711 (1309-1311) yıllarında Bicâye Sultanı Ebû’l-Bekâ döneminde ve 712-719 (1312-1319) yılları arasında Vezir İbnü’l-Gamr’ın yönetiminde iken yarı bağımsız durumda idi. 725’te (1325) bir diğer vezir İbn Kâlûn’un başlattığı isyan hareketi Abdülvâdîler’in sürekli hücumlarına sebep olduysa da bu hücumların hiçbirisi sonuç vermedi. Daha sonra Merînî Sultanı Ebû’l-Hasan doğuya doğru başlattığı fetih hareketi sırasında Kostantîne’yi işgal etti; fakat arkasından Kayrevan’da yenik düşünce (Muharrem 749 / Nisan 1348) şehir tekrar Hafsî sülâlesinden I. Ebû’l-Abbâs Ahmed el-Fazl’ın eline geçti. XIV. yüzyılın sonuna kadar Hafsîler’le Merînîler arasında birkaç defa el değiştiren Kostantîne, Hafsîler hâkimiyetinin şekilde kaldığı XV. yüzyılı Zevâvîde Arap kabilesine mensup Savleoğulları ile Benî Abdülmü’mîn, Benî’l-Lefgûn ve Benî Bâdis gibi diğer bazı ailelerin yönetiminde geçirdi.

Osmanlılar’ın Kuzey Afrika’ya ulaşmasıyla Kostantîne şehri için yeni bir dönem başladı. Vaysettes’e göre Osmanlılar’ın şehri almaya yönelik ilk teşebbüsü 923’ün (1517) başlarında oldu. E. Mercier’ye göre Kostantîne, 1519 veya 1520 yılında Osmanlılar’ın Cezayir beyi Barbaros Hayreddin Paşa’nın adamlarından Hasan Ağa

tarafından zaptedildi; fakat Hafsîler’in 1526’da geri aldığı şehir bir yıl sonra tekrar Osmanlılar’ın eline geçtiyse de ancak 940’ta (1533-34) Osmanlılar bir garnizon kurarak tam hâkimiyet sağladılar. Hasan el-Vezzân, XVI. yüzyılın başlarında 8000 hâneli Kostantîne’de gelir düzeyinin yüksek olduğunu ve burada bir ulucamî, iki medrese, üç-dört zâviye ile güzel evlerin ve çok sayıda çarşı pazarını bulduğunu, daha ziyade yünlü kumaş satan tüccarlardan bir kısmının üretilen yağ ve ipeği Numidya’ya göndererek hurma ve köle ile değiştirdiklerini yazmaktadır (*Vaşfü İfrîkiyye*, II, 55-60).

Osmanlılar döneminde Kostantîne, Vehrân’ın İspanyollar’ın elinde kalması ve Tîlîmsân’ın önemini kaybetmesi sebebiyle başşehir Cezayir’den sonra ikinci önemli şehir durumundaydı. Kostantîne’nin önemini arttıran başlıca hususlar iç kesimde yer aldığı için deniz saldırılarından korunması, müstahkem olması, başşehirden uzaklığı dolayısıyla merkezî yönetime karşı yarı bağımsız bir konumda bulunması ve Tunus’a olan yakınlığıdır. Şehir halkının sosyal durumu hemen hemen başşehirden farksızdı. Nüfusun büyük bir kısmını asırlar önce buraya yerleşen bölgenin insanları, bir kısmını da Endülüs, Bicâye, Tunus ve diğer şehirlerden gelenler oluşturmuyordu. Bunlara daha sonra İspanya’dan sürülen yahudiler, Osmanlı halkı ve ticaret yoluyla Sahrâ’dan gelen zenciler de katıldı.

Kostantîne ve çevresinde Osmanlı yönetimine girmesinden XVII. yüzyılın ortalarına kadar, başlıcaları 979’daki (1571) Murâbıt asıllı Benî Abdülmü’mîn isyanı ile 1052’deki (1642) Kabîliye bölgesi isyanı olan çeşitli ayaklanmaların meydana geldiği ve bunların güçlü yöneticiler tarafından şiddetle bastırıldığı görülür. 1792’-

Kostantîne’den
bir görünüşü